טוריים קטנים Diplotaxis viminea – האם הצמח הוא מין נדיר?

מרים מילוא חוג כלנית לצמחים
אבי שמידע המחלקה לאבולוציה, אקולוגיה והתנהגות והמרכז לרציונליות,
האוניברסיטה העברית ירושלים, גבעת רם. avi.shmida@gmail.com
———————————-

תקציר: טוריים קטנים *Diplotaxis viminea* מתואר בספרות כמין נדיר. למעשה הוא מין שכיח למדי בישראל. הנדירות המיוחסת לו בחבל הים-תיכוני נובעת כנראה מהקושי בהגדרתו: יש לו פרי צר בעל טור אחד של זרעים, בניגוד למיני ה**טוריים** האחרים.
==========

טוריים קטנים *Diplotaxis viminea* הוא מין חד-שנתי בסוג **טוריים** המשתייך למשפחת המצליבים. הצמח זקוף, מזוגזג מעט , אורך הגבעול בין 3 ל-15 ס"מ, בעל שושנת עלים פשוטים בבסיס (בשונה מהסוג **תודרה**) וללא עלים על הגבעול. יש פרטים שגבעולם מסתעף מהבסיס, ואחרים בעלי גבעול יחיד. הצמח קרח או לעיתים מקריח, עם כותרת צהובה שאורכה כ-4 מ"מ.

טוריים קטנים – מראה כללי של הצמח. צילם: עוז גולן ©

התרמיל פחוס במקצת וזקוף אורכו עד 2 ס"מ ורוחבו כ-1.3 מ"מ. בראש התרמיל שריד העלי עם צלקת בצורת פקק.

פירות של טוריים קטנים. צילם: עוז גולן ©

הצמח גדל לרב באגני קרקע רדודה בין משטחי סלעים, וגם לצידי שבילים. זהו מין חד-שנתי בעל מחזור חיים קצר. לעיתים מבחינים בפרט פורח ופורה הנושא עדיין את שני הפסיגים. הסוג **טוריים** כולל 32 מינים, רובם חד-שנתיים ומיעוטם עשבוניים רב-שנתיים קצרי חיים. הם גדלים באגן הים-התיכון, מקרונזיה (האיים הקנריים, איי מדירה והאיים האזוריים) ומרכז אירופה עם חדירה טבעית למרכז אסיה והודו, בשאר אזורי העולם מיני ה**טוריים** אינם טבעיים. לרוב הם חד-שנתיים, צמחי מעזבות וצדי דרכים גרים השכיחים ברוב יבשות כדור-הארץ. המגוון העשיר של הסוג נמצא בחצי האי האיברי, שם גדלים 8 מיני טוריים. הסוג **טוריים** קרוב לסוג **תודרה**. לשניהם (להבדיל מה**כרוב והחרדל**), אין מקור מפותח בקצה הפרי. ואולם, בעוד שב**טוריים** הזרעים ערוכים בשני טורים בכל מגורה (פרי המצליבים בנוי תרמיל הקרוי קציץ, החצוי על ידי קרום דקיק לשתי מגורות ובעת היפתחו הוא נפתח בשתי קשוות), בסוג **תודרה** הזרעים מסודרים רק בטור אחד. ב**טוריים קטנים** התרמיל צר מאוד, עובדה הגוררת את הצטופפות הזרעים לטור בודד והזרעים נדחסים לסידור עוקב של זרע אחד מעל השני. (לכן קשה להגדיר מין זה ובמפתח המגדיר מגיעים בדרך כלל לסוג תודרה). כאשר פותחים את התרמיל, רואים כי בכל מגורה הזרעים מחוברים משני צידי שפת קשוות התרמיל בשני טורים ומסודרים בצורה מסורגת. בעוד שבמיני **טוריים** אחרים – **טוריים מצויים**, **טוריים מדבריים וטוריים זיפניים**, הפרי רחב וכל זרע ניצב במקביל לעורק הקשווה השנייה. **טוריים קטנים** כשמו כן הוא: זהו המין הקטן והנמוך מבין כל מיני הסוג טוריים. כל שאר המינים הם צמחים בגובה 20-60 ס"מ. **טוריים קטנים** מנצל את תכונת המשפחה לצמוח בטמפרטורות נמוכות ולהתחיל לפרוח כבר כאשר הצמח בגובה 6 ס"מ.

טוריים קטנים – צמח שפרח ועשה פירות בגובה נמוך. צילם: קלאוס הולצאפפל ©

בכך הוא היחידי מבני הסוג המצטרף לגילדה האקולוגית של **ילקוט הרועים**: אלה מצליבים "קטני ארץ" הנובטים וגדלים בתחילת החורף ופורחים ממש בשיאו – בחודש ינואר. צמחים אלה מנצלים את שכבת הקרקע הרדודה, נובטים גדלים ומגיעים לגובה של 6-10 ס"מ בלבד וכבר אז מתחילים לפרוח. פרחיהם זעירים בצבע לבן או צהוב והם מייצרים פרי תוך כדי פריחה. נמנים עליהם: **חופניים מצויים**, **אליסון מצוי**, **תריסנית מלולה** ו**אביבית זעירה**. גודלו הזעיר של פרח ה**טוריים הקטנים** (רק 4 מ"מ), קטן בהרבה משאר מיני ה**טוריים** ובכך הוא דומה למינים בסוג **תודרה**. הפרח הזעיר מותאם להאבקה עצמית תכונה המאפיינת את גילדת **ילקוט הרועים** הפורחים בעונת הגשמים כאשר המאביקים נדירים.

טוריים קטנים – פרחים בצילום תקריב. צילם: עוז גולן ©

תפוצה ובית-גידול בעולם: בישראל זהו צמח הגדל בשטחים פתוחים מופרעים למחצה בחבל הים-תיכוני ההררי. באירופה זהו צמח אובליגטורי של גינות שדות צידי דרך ומעזבות. מין זה נפוץ באופן טבעי ברוב ארצות הים-התיכון; מקובל כי הוא התפשט לגרמניה, הולנד, רומניה וחצי האי קרים באופן משני כצמח גר שוטה. מעניין כי בישראל הוא אינו גדל (בינתיים ?!) בבתי גידול מופרעים ובגינות. במגדיר צמחי ארץ-ישראל (פיינברון-דותן, נ. דנין, א. 1991) מוגדר מין זה כנדיר. באתר "צמחית ישראל ברשת" של אבינעם דנין, שבו תפוצת הצמחים מעודכנת יותר, מתואר המין כמצוי בכרמל וכנדיר עד נדיר מאד באזורים אחרים. מועד הפריחה: מחצית פברואר עד מחצית מאי.

בשליש הראשון של דצמבר תשע"ה (2014) נצפתה פריחה ופריה של **טוריים קטנים** ברמת הנדיב, בגבעת התיתורה במודיעין, במספר מקומות ביער בן-שמן, בגבעות תמרת וביער שוהם. כמעט בכל אחד מן האתרים נמצאו חבורות גדולות וצפופות של פרטי המין בפריחה ובפרי, לעתים בכתמים גדולים בגודל מטר ואף יותר. מדובר באוכלוסיות של עשרות וגם מאות פרטים בכתם. מסכום תצפיות כלנית של השנים האחרונות נצפה **הטוריים הקטנים** בעיקר בשדרת ההר המרכזית: מרכס מעון בדרום, דרך גוש-עציון, הר-גילה, אשכולות, מטע וגבעת זאב. לא ברור אם התפוצה דווקא במרכז הארץ ולא בגליל, קשורה לאקראיות, או לחוסר תצפיות או לגורמים אחרים.

באשר למועד הפריחה: על פי התצפיות המובאות כאן נראה שהוא מקדים לפרוח חודשיים מהמועד המצוין בספרות. לפי זה **טוריים קטנים** מצטרפים כאמור למספר מצליבים קטנים בעלי מחזור חיים קצר, הפורחים בישראל מוקדם בחורף כמו **ילקוט הרועים**, **אליסון מצוי** ואחרים. מעניין שבפלורות של אגן הים-התיכון ואירופה מצוין כי המין פורח בחודשי מארס-יוני. יתכן שככל שעולים צפונה במעלות הרוחב הפריחה מתאחרת, רק במחוזות דרומיים הצמח יכול לנצל את גשמי הסתיו, לצמוח ולפרוח בטרם הגיע הקור של

חודשי החורף. נראה שנתונים אלה, שהם חלקיים, מצביעים על אפשרות שתפוצת **טוריים קטנים** בארץ השתנתה. מין זה שהיה נדיר לשעבר, הפך למצוי או אף נפוץ. אך נדרשות תצפיות נוספות על מנת לקבוע את מפת התפוצה המעודכנת.

אנו קוראים לחובבי הטבע לאתרו בחודשי החורף. אנא דווחו ב"תגובות" לרשימה זו תצפיות של **טוריים קטנים** מהזמן האחרון, כדי שנוכל לבחון את אופי ומידת השינוי בתפוצת מין זה בישראל.

ספרות:

פינברון-דותן נ דנין א 1991 המגדיר לצמחי בר בארץ ישראל. הוצאת כנה, ירושלים

צמחיית ישראל ברשת http://flora.org.il/plants/ נדלה ב-27.12.2014

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

ציטוט: מילוא מ. ושמידע, א. 2014. טוריים קטנים – מין נדיר? כתב-עת "כלנית" מספר 1.

https://www.kalanit.org.il/diplotaxis-viminea-is-it-rare-species

==========